

Sándor János

Moór Emánuel¹, az elfeledett zeneszerző

A minap színháztörténeti munkámhoz kerestem adatokat, amikor megakadt a szemem az 1901. augusztus 29-i Szegedi Napló kishírén: „Egy volt szegedi zenetanár operája”.² A cikkben szereplő zenetanár neve: Moór Manó, ismeretlen volt előttem, és *A párizsi ötvös* című dalműről sem hallottam soha. Elhatároztam, utánajárok a dolognak.

Az Oesterreichisches Musiklexikon online³ szerint a Moór család a dél-lengyelországi Tarnówból származott, abból a városból, ahol Bem József⁴, „a székelyek Bem apója” is született. Zeneszerzőnk nagyapja, Ebenhardt Moór – egyes források szerint szörmekereskedő –, a XIX. század derekán telepedett le családjával Kecskeméten. Az évek múltak, s az új hazájukban is németül beszélő, népes família egyik jó hangú tagja, a még lengyel földön született, művészhajlamú Rafael⁵ 1865-ben a temesvári hitközség kántora lett.

Temesváron akkor már volt színház, ahol német társulatok tartották előadásait, melyeket a kántor addig-addig látogatott, míg végül 1867-ben lemondott állásáról, és Follinusz János⁶ operatársulatában énekesnek állt. Május 16-án már színlap hirdette: „Moór Rafael úrnak első színkísérletéül” a társulat *A trubadur*-t adja. A debütáló Manrico szerepét énekelte és bár – mint a kritikus írta – „hangja szép és megnyerő, [...] játéka kezdetleges és erősen rituális ízű.”⁷ Rafael tett még Lembergben is egy kísérletet az operaszínpadon – Wagner *Lohengrin*-jének címszerepében –, ám az apai szigor visszaparancsolta őt a „világot jelentő deszkákról” felesége, Neuman Júlia és gyermekei körébe Kecskemétre – főkántornak. Ezt követően Krakkó, Győr⁸, Prága és New York hitközségeit szolgálta mint főkántor, de fellépett koncertek szólóénekeseként is. Miután Amerikából visszatért, Ausztriában telepedett le, 1924-ben, Bécsben bekövetkezett haláláig énekórákat adott, valamint zeneművei kiadásával foglalkozott.

Most, hogy megismertük Moór Manó felmenőit, rátérek elfeledett zeneszerzőnk történetére.

A mai kecskeméti Wesselényi utcában, a hagyománytisztelő, gyakorlatias Ebenhardt nagypapa házában csodálkozott a világra 1863. február 19-én Emánuel, a bohém, művészelkű Rafael fia, aki magyar szülőföldjén a Manó névre hallgatott. Kicsiny gyermekként apja már zongorázni tanította és megismertette a hagyományos, liturgikus zsidó dallamvilággal, melyet később szervesen beépített zenei életművébe. Tehetsége már korán megmutatkozott. Olyan

¹ Az Emánuel név a héber Imánuel-ből ered, jelentése „velünk az Isten”; a Manó a név magyar változata.

² Szerző nélkül: Egy volt szegedi zenetanár operája. Szegedi Napló, 1901. augusztus 29. p. 5.

³ Oesterreichisches Musiklexikon online <https://www.musiklexikon.ac.at/>. [Utolsó letöltés: 2021. november 30.]

⁴ Lengyel nevén Józef Zachariasz Bem (1794–1850).

⁵ Moór Rafael (Tarnów, 1831 – Bécs, 1924). Egyes kiadványokban születési idejének 1839-et tüntetnek fel. Nyolc gyermeke közül nemcsak Emánuel, hanem másik fia, Henrik Moór (1876–1940) is művész, absztrakt és futurista festő.

⁶ Follinusz János (1818–1881) magyar színigazgató. Társulata műsorán operák szerepeltek.

⁷ Braun Dezső: Bánsági rapszódia. Történeti képek a Bánság zenei és színpadi multjából. I. köt. Timișoara /Temesvár, 1937?/. Sonntagsblatt kny. 435, V l., 31 mell. p. 104.

⁸ A győri zsinagóga avatásán – melynek Moór Rafael lett az első főkántora – jelen volt Löw Lipót (1811–1875) szegedi tudós főrabbi, a zsidó egyenjogúsítás mozgalmának vezetője. Helybeli újdonságok. A győri izraelita imaház zárkötétele és beszentelése... Győri Közlöny, 1870. szeptember 18. p. 316.

varázslatosan zongorázott, hogy valósággal csodagyereknek tartották. Még csak tizenhárom éves volt, amikor a konzervatórium tanulója lett Prágában, ahol apja akkoriban a zsinagóga főkantorként dolgozott. Majd rövid időt Bécsben töltött, ahol Anton Brucknertől zeneelmélet-, Anton Doortól zongoraleckét vett. Végül iskoláit Budapesten, az 1875-ben alapított Országos Magyar Királyi Zeneakadémián, Volkmann Róbert tanítványaként fejezte be.⁹ Tanulmányai végeztével 1880 augusztusában, szülővárosában nagy sikerű koncertet adott, mely bizonyította, „...hogya jeles ifjú a zene művészet és kivált a gyakorlati zeneművészet terén kiváló képzettsége által hirt, dicsőséget és elismerést fog nyerni.”¹⁰ A zongoraest egyúttal Moór Manó búcsúkoncertje is volt Kecskeméttől, mert a 17 éves muzsikust a szomszédos Szeged elhívta zenetanárnak.

1880 szeptemberét írták. Alig egy éve, 1879. március 12-e éjjelén a tomboló Tisza „Szegedből csak a falut vitte el, a város, ami téglából épült, lábom maradt.” Lábom maradt és élni akart. Gyógyítgatta sebeit. Paloták épültek, sugárutak nyújtóztak városszerte, és megnyitotta kapuit a városi bérházban működő Zeneiskola is. A 115 növendék közül mintegy hetvenet tanítottak zongorázni Moór Manó és tanártársai. Az ifjú tanár nemcsak tanított, hanem vizsgahangversenyeket is vezényelt, és igen sok koncertet is adott. Tehetségére a zenei körökben hamar felfigyeltek, így amikor 1884-ben a Polgári Dalárda vezetője leköszönt tiszteről, őt választotta karmesterének a tagság.¹¹ És mégis, az 1884/85-ös tanév végén, egy emlékezetes Beethoven-esttel váratlanul búcsút mondott Szegednek.¹²

Ám nemcsak Szegedtől, Európától is elbúcsúzott. Édesapja elfogadta az Újvilágból kapott felkérést, és New Yorkban vállalt főkantori tiszteletet. Így a családdal együtt, a Donau postahajón töltött 13 nap után, 1885. július 28-án érkezett meg ő is New Yorkba, ahol Manóról Emánuelre cserélte személynevét. Így ezután Moór Emánuelként lépett fel koncertjein, és e névvel jegyezte zeneműveit is. Első tengerentúli élményeit a Szegedi Napló hasábjain megjelent írása örökítette meg.

„Tisztelt szerkesztő úr! Az a kapocs, mely összeköt Szegeddel,¹³ ahol annyi jót élveztem s melynek szolgálatában állottam, ösztönöz engem arra, hogy becses lapját fölkeressem innét a föld túlsó feléről. Honvágyamnak ezt az igénytelen kifejezését kérem fogadja el a tek. szerkesztőség.

[...] New York! Mintha az egész világ ide szorult volna össze, mintha az egész világ fénye, gazdagsága itt ragyogna, kereskedelme, forgalma itt gomolyodnék össze s lármája, zaja, vígsága itt hangoznék. Elnémító, mesés benyomás pántolja át a szívet, lelket midőn a tündéries kikötő föltáru a szem előtt. Sok világvárost láttam, de New York fölülmúlja mind. [...] A világ legnagyobb hídján, a Broklyni hídon [...] a nyüzsgés, a zaj, fejem fölött a gőzmozdonyok elszédített. [...] Este láttuk Broklynt és New Yorkot elektrikus fényben ragyogni. [...] Én úgy találok, az amerikaiak igen barátságos emberek, kedélyesek. A legkényelmesebben lehet mindenhol közlekedni. Villannyal s gőzzel perczek alatt mérföldeken át repül az ember, az utcákon lóvonat, a háztetők fölött gőzvasút.

Leginkább kihozott sodromból a nők magaviselete. Tegnap egy barátommal a Madison Avenue-be mentem sétálni. Két csinos amerikai hölgy megszólít, menjünk velük egy Sceeraem salonba souppirozni. – Én bámultam, de barátom fölvilágosít, hogy ez itt így szokás

⁹ Anton Bruckner (1834–1896) zeneszerző; Anton Door (1833–1919) zongoraművész; Volkmann Róbert (1815–1883) zeneszerző, karmester.

¹⁰ Kecskemét, 1880. 8. évf. 35. sz. p. 2.

¹¹ Szerző nélkül: Ujdonságok rovat Uj karmester, Szegedi Napló, 1884. október 30. p. 2.

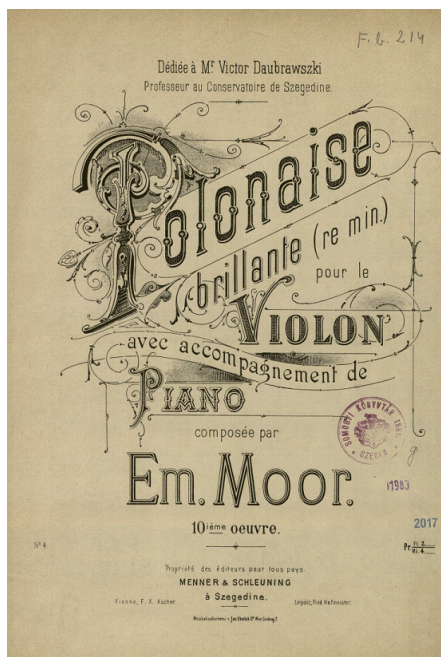
¹² A Zeneiskola 1880 és 1885 közötti időszakának történetéről bővebben ld. Maczelka Noémi: A szegedi iskola-rendszerű zeneoktatás története 1995-ig. pp.75–79.

¹³ Emánuel később húgának, Gizellának a férje, Hollós József is összekötötte a várossal, hisz 1905 és 1919 között

Szegeden kórházi orvos volt. ld. Péter László: Moór Emánuel zongorája. Délmagyarország, 1974. május 28. p. 4.

és adtam az amerikaiat, ettünk, ittunk, jól mulattunk. Igen, szegedi hölgyeim ilyen itt a nőemancipáció.”¹⁴

Alig érkezett meg a „lehetőségek hazájá”-ba, egy neves koncertszervező iroda szerződést kötött vele. Zongorakísérője lett Lilli Lehmann¹⁵ énekesnőnek, a Metropolitan tagjának. Turnéikon beutazta vele szinte az egész Államokat. Sőt, önálló koncertekkel is a kontinens zenekedvelői elé állt. New Yorkban például 1886. október 20-án és 27-én, majd 1887. december 22-én. Itt, az égbenyúló felhőkarcolók tövében játszotta először maga komponálta zongoraversenyét zenekari kísérettel.

1. kép. Kotta a Somogyi-könyvtár gyűjteményéből

Ám a 22 éves fiatalembert nemcsak az új, ismeretlen világ várta Amerikában, hanem a szerelem is. Egy emigráns cseh család bemutatta őt a gazdag ír malátaimportőr leányának, Anita Burke-nak. Nem kellett sok idő hozzá, hogy a két fiatal közti rokonszenv szenvedélyes szerelemmé változzon. Házasságkötésüknek azonban volt egy akadálya – Emánuel vallása. Nősülése kedvéért a szerelmes muzsikus megkeresztelkedett, 1888-ban feleségül vette Anitát, visszahajózott vele az öreg kontinensre és Londonban telepedett le.

Visszatéréséről a szegedi lapok is tudósítottak. „A szegedi zenede volt zongora tanára, aki három év előtt távozott el Szegedről, nagy diadalokat arat külföldön. Első rangú koncerttársaság egyik vonzóereje. [...] A fiatal művész néhány hónap óta Angliában lakik. [...] Zongorajátéka tetszésben és méltánylásban részesül az angoloknál. Mint zeneszerző is sikerrel próbálkozott, több zenekari és kamarazenei műve előkelő zenekiadóknál jelent meg.”¹⁶

Az ifjú pár – a gazdag apa jóvoltából – gondtalan életet élt. A művészférj koncerteket adott, szabadidejében pedig zeneműveket komponált. 1889-ben egy különös hirdetés jelent meg a londoni lapokban. Edison munkatársai olyan jelentkezőket kerestek, akik szívesen szereplnének az új találmány, a fonográf felvételein. Moór Emánuel, nagypapjától örökölt gyakorlatias ösztönével megérezte a hirdetésben rejlő reklám lehetőségét, és felvételre ajánlotta saját előadásában egy művét. Így lett a *Változatok egy magyar népdalra* című, három és fél perces zongoradarab az első, hangfelvételen megörökített, magyar zenemű. 1890-től, hogy minden idejét a zeneszerzésnek szentelhesse, lemondta zongoraestjeit. Egy felkérésre azonban nem mondott nemet. Tanú rá a Szegedi Napló. „A fővárosi filharmonikusok az idei hangverseny idényben Moór Manó zongoraművész több darabját, többek között *Kossuth* című symphoniáját fölvtették a műsorukba és szerző személyesen fogja műveit vezényelni.”¹⁷ A hangverseny 1895 őszén Budapesten, a Vigadó nagytermében volt. „Az estnek legérdekesebb száma Moór Manó *II. szimfóniája*” – írta az Új Idők –, „a melyben a magyar történet egyik legnagyobb alakját, Kossuth Lajost dicsőíti. Hatalmas zenekari vonásokkal ecseteli Kossuth küzdelmeit és kiváló alkotásáért hálás volt a közönség.”

¹⁴ Moór Manó: Amerikai levél. Szegedi Napló, 1885. szeptember 17. pp. 2–3.

¹⁵ Lilli Lehmann (1848–1929) német operaénekes. Az 1876-os, első Bayreuthi Fesztivál egyik fellépője, 1885 és 1889 között a Metropolitan tagja.

¹⁶ Szerző nélkül. Egy volt szegedi zenetanár diadala. Szegedi Napló, 1888. december 20. p. 4.

¹⁷ Szerző nélkül. Moór Manó londoni zeneszerző. Szegedi Napló, 1895. október 31. p. 4.

Budapesti sikere után még fájóbb volt számára, hogy úgy érezte, a szigetországban nem ismerik el tehetségét, ezért nem fogadják be őt maguk közé az angol zeneértők. Elszigetelődésének azonban valójában szerencsétlen természete volt az oka. „Nem ismertem hozzá hasonlót” – írta róla Pablo Casals –, „aki ekkora tehetséggel képes megsérteni másokat és ellenségeket szerezni. Parancsoló modorú ember volt, felfortyanó és hevesen önfejű. Ha valaki nem értett egyet vele, vadul ellene fordult és sértegette.”¹⁸ Az elismertségre vágyó zeneszerző hátat fordított Londonnak, visszavonult vidéki birtokára és az áhított sikert ezután német földön kereste.

1901-ben Frankfurtban előadták *A-dúr szimfóniá*-ját. A bemutatón ő is jelen volt, így személyesen is tapasztalhatta zeneműve hatalmas sikerét. Németországi bemutatkozása szerencsét és dalszínházi bemutatókat hozott számára. A következő évben két operáját, a *Pompadour*-t és az *Andreas Hofer*-t¹⁹ is bemutatták Kölnben.²⁰ Nem véletlenül választott tiroli szabadságharcost zenedrámája hősenek. A századfordulón ugyanis feleségével Svájcba költöztek. Amikor új hazája mellett döntött, nemcsak a vélt kirekesztettség érzését akarta háta mögött hagyni, hanem két kicsiny gyermekük tragikusan korai halálának emlékét is. Felejteni akart, ezért egyedül művei komponálására összpontosított.

Az 1905-ös év egész további sorsát meghatározó eseményt hozott számára. Találkozott Pablo Casalsszal,²¹ a XX. század legnagyobb csellistájával. „Már amikor először megpillantottam” – emlékezett lausanne-i találkozásukra Casals –, „meghallottam, megsejtettem, hogy olyan muzsikussal találkoztam, akinek van mondanivalója. Meggyőződtem, hogy rendkívüli emberrel találkoztam. [...] Alkotókészsége Haydnéra, vagy Boccheriniéra emlékeztetett. Csodáltam tehetségét, napról napra világosabban láttam, hogy Moór Emánuelre minden túlzás nélkül alkalmazható a zseniális jelző. [...] Játszottam műveit hangversenyeimen [...] hangversenyeket rendeztem, amelyeken műveit vezényeltem és másokat is rávettem, hogy ezeket programjukba iktassák. [...] Sajnos elviselhetetlen modortalanságai megnehezítették érvényesülését. Eljön az idő, amikor megkapja az őt megillető helyet.”²² A csellóművészre Moór zenéje olyan nagy hatást tett, hogy már találkozásuk évében *G-dúr 2. csellószonátá*-ját négy alkalommal műsorára tűzte.

Pablo Casalsban a komponista igaz barátira, műveit koncertpódiumra segítő muzsikusra talált. Az elkövetkező hat év – 1906-tól 1912-ig – Moór Emánuel zeneszerzői pályájának csúcspontját jelentette. Ezekben az években szimfóniái, gordonkaversenyei, hegedűszonátái és más zeneművei kitűnő művészek tolmácsolásában csendültek fel a világ számos hangversenytermében. Harmadik operája, a *Hochzeitglocken* is színpadot kapott 1908. augusztus 2-án Kasselben. 1911. január 26-án pedig Londonban, a „Savoy Színházban került színre Emanuel Moor magyar zeneszerző két operája, a *Lakodalmas harangok*²³ és a

2. kép. Ország-Világ, 1895. november 17.
(Arcanum Digitális Tudománytár)

¹⁸ Idézi Molnár Piroska: Pablo Casals művészete és életének magyar vonatkozásai. Doktori DLA értekezés, Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskola, 2008. 113 p. Az idézett rész: p. 30.

¹⁹ Andreas Hofer (1767–1810) a francia és bajor megszállás elleni felkelés tiroli hőse.

²⁰ A *Die Pompadour*-t 1902. február 22-én, az *Andreas Hofer*-t 1902. november 9-én.

²¹ Pablo Casals (1876–1973) katalán származású spanyol csellóművész, karmester

²² idézi: Heltai Nándor: Pablo Casals Moór Emánuelről című cikkében. Heltai Nándor: Pablo Casals Moór Emánuelről. „Csodáltam tehetségét”. Kecskeméti Magazin, 2006. május. pp. 20–21.

²³ A *Hochzeitglocken*-t adták ezzel a címmel.

Pompadour. Különösen a *Pompadour* graciózus zenéje aratott nagy sikert.”²⁴ 1911-ben írta meg a több mint kétszáz kompozíciója közül a számára legkedvesebbet, a *Stabat Mater*-t.

1914-ben a háború kitörését követően Moór alkotói vénája elapadt, s bár a világháború alatt 1916-ban felkérésre írt még egy *Requiem*-et, az életmű lezárult, vagy talán maga a szerző zárta le szándékosan. Kottapapír helyett festővászon elé ült, ecsettel a kezében. Emellett hangszerek tökéletesítésébe is kezdett. 1915-re el is készült az új hanghatások megszólaltatására alkalmas óriás hegedűje, az 5-6 húrral felszerelt, másfél méter hosszú hangszer, de használata nem terjedt el a zeneművészek körében. Az elhúzódozó háború borzalmi mellett a zeneszerzőt még egyéni csapások sora is sújtotta. Művei lekerültek a hangversenytermek műsoráról, a fronton halálos sebet kapott örökbefogadott fiuk, és szeretett feleségét halálos kór támadta meg, ami 1922-ben végzett vele.

A világháborút követően minden energiáját a varázslatos hangzású Pleyel–Moór-zongora tervezésére fordította. Az új hanghatásokra is lehetőséget nyújtó, két, egymás felett elhelyezett klaviatúrás Duplex-Coupler Grand Pianoforte megalkotásában Winifred Christie²⁵ zongoraművész nő volt segítségére. Őt Anita halála után, 1923-ban feleségül vette, és a Pleyel–Moór-zongora bemutatását követően, a hangszer népszerűsítése érdekében hangversenykörútra indult vele. A magyar fővárosban 1928-ban adtak koncertet.

Érdekességként megemlítem, hogy a „dupla zongora” – ahogy sokan nevezték – későbbi

sorsában Sándor Györgynek,²⁶ az 1939-től Amerikában élő zongoraművésznek is volt némi szerepe. 1950-ben, New Yorkban ő mutatta be a hangszeret és a Juilliard Schoolban növendékeit megtanította játszani rajta, Bach műveinek lemezfelvételéhez pedig maga is használta a zongorát. Moór Emánuel, a századforduló rendkívül termékeny, kísérletező kedvű zeneszerzőjét az első világháború végére szinte elfelejtették. A svájci Mont Pélerin sur Veveyben 1931. október 20-án bekövetkezett halála után már nem Moór Emánuelre, a zeneszerzőre emlékeztek, hanem egy hőbortos csodabogárra, aki feltalálta a kétklaviatúrás zongorát.

Szerencséjére és szerencsénkre barátja, Pablo Casals és zenésztársai halála után is őrizték emlékét, és koncertjeiken gyakran műsorukra tűzték szerzeményeit. Volt miből válogatniuk. A Brockhaus–Riemann Zenei lexikon szerint három operája mellett 8

3. kép. László Miklós írása, lapkivágat. Somogyi-könyvtár. Szeged. Vasváry-gyűjtemény

szimfónia, 3 zongoraverseny, hegedű- és gordonkaversenyek, 7 hegedűszonáta, zenekari szvit, vonósnégyesek, misék és még számtalan zenemű szerepel gazdag életművében. „Stílusának meghatározó eleme – főként zenekari műveiben – a nagyfokú játékoság és a könnyedség; s az, hogy zenéje csak ritka esetben válik tragikussá” – írta Windhager Ákos. – „Legjellemzőbb zenei szerkesztő elve, a szabadon kalandozó improvizációs technika, azaz a

²⁴ Szerző nélkül. Pécsi származású komponista sikere Londonban. Pécsi Napló, 1911. január 29. p. 10.

²⁵ Winifred Christie (1882–1965) angol zongoraművész és zeneszerző.

²⁶ Sándor György (1912–2005) magyar zongoraművész, zeneszerző. A zongora szakon Bartók Béla, a zeneszerzés szakon Kodály Zoltán tanítványa volt.

minden művét átható, szándékosan fenntartott rögtönzés jelleg, amellyel a nyitott mű érzetét alakította ki.”²⁷

„Hullajtja levelét az idő vén fája”,²⁸ és lassan valóra válnak Pablo Casals szavai: „Eljön az idő, amikor megkapja az őt megillető helyet” a zeneművészetben Moór Emánuel. A kétezres évek beköszöntével mind több zenedarabjával találkozhatnak a világ hangversenytermeiben. Hazánkban is megszólaltak az eddig kottatárak polcain alvó zeneművei. Születése 150. évfordulóját műveiből összeállított koncerttel ünnepelte meg Kecskemét. Forradalmunk 55. évfordulóját *Kossuth szimfónia*-jának dallamai köszöntötték, és 2011. február 7-én a Karmelita rendezvényteremben *Három hegedűre írt G-mol szvit*-jében gyönyörködhettek a koncert látogatói.

Hosszas kutatás után sem tudtam meg, hogy színre került-e *A párizsi ötvös* című operája. Ellenben megtudtam, hogy van egy befejezetlen dalműve is.²⁹ Ám mindez mellékes. A fontos az, hogy megismertem ezt a különös sorsú zeneszerzőt, akire – Casals szerint – „minden túlzás nélkül alkalmazható a zseniális jelző.” Idén van Moór Emánuel halálának 90. évfordulója. Jó lenne, ha ismét felfedeznénk személyét, és újból életre keltenénk zenei örökségét.

²⁷ Windhager Ákos (1975–) irodalom- és zenetörténész. Windhager Ákos: Kossuthtól Mengelbergig. Retorikai alakzatok Moór Emánuel szimfóniáiban. A tanulmány az MTA BTK Zenetudományi Intézetben 2013. december 5-én, a „Lendület” 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport által rendezett „Évfordulók nyomában” konferencián elhangzott előadás írott változata. p. 6. <https://docplayer.hu/5410798-Windhager-akos-kossuthtol-mengelbergig-retorikai-alakzatok-moor-emanuel-szimfoniaiban-1.html> [Utolsó letöltés: 2021. november 30.]

²⁸ Arany János: Buda halála. Első ének. Budapest, Franklin Társulat, é.n. I. kötet 1495 p.

²⁹ E két operájáról nem tesz említést a Brockhaus–Riemann Zenei lexikon. Budapest, Zeneműkiadó, 1984. 2. kötet